

УДК 793.31:930.85
Ірина КОЩАВЕЦЬ,

заслужений діяч мистецтв України,
доцент кафедри музично-інструментальної підготовки
вчителя
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

ОБРЯДОВІ ТАНЦІ СЛОБОЖАНЩИНИ – ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ДУШІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Стаття присвячена розгляду обрядових танців Слобожанщини як складової народної художньої культури, проблемі збереження досягнень національного хореографічного мистецтва. Розглядаються джерела обрядового танцю та його значення в розвитку української художньої культури.
Ключові слова: обрядовий танець, національна культура, фольклор.

Статья посвящена рассмотрению обрядовых танцев Слобожанщины как составляющей народной художественной культуры, проблеме сохранения достижений национального хореографического искусства. Рассматриваются источники обрядового танца и его значение в развитии украинской художественной культуры.
Ключевые слова: обрядовый танец, национальная культура, фольклор.

The article is devoted ritual dances Slobozhanshchina as part of folk art and culture, the problem of preserving the achievements of the national choreographic art. The sources of ritual dance and its importance in the development of Ukrainian culture.
Keywords: ritual dance, national culture, folklore.

Постановка проблеми. У теперішній час новий погляд суспільства на народну художню культуру породжений реальними потребами у збереженні та розвитку традиційної музично-хореографічної спадщини, яка базується на багатомісячних знаннях і духовному досвіді народу, його ціннісних уявленнях і орієнтирах. На підставі цього звернення до української народної хореографії цілком закономірно і може розглядатися як найважливіший самодостатній компонент народної творчості, що втілює риси національного характеру народу, його менталітет, виконавську майстерність.

Аналіз досліджень і публікацій. В науковій літературі розробка проблем хореографічного мистецтва здійснюється в історико-аналітичному, проблемно-теоретичному, фольклорно-етнографічному та освітньо-методичному напрямках. Історико-аналітичний репрезентований досліджен-

нями А. Гуменюка, М. Максимова, Г. Боримської. Дослідження теорії хореографічної культури представлені працями Ю. Станішевського, Т. Чурпіти, Р. Малиновського. Процес сценізації українського народного танцю проаналізовано у працях В. Верховинця, А. Гуменюка, К. Василенка.

Побутова, культурна та духовна спадщина формується упродовж становлення та розвитку певного народу. Звичаї – це обличчя народу, поглянувши в яке ми відразу можемо дізнатися, який це народ. Звичаї – це ті неписані правила, які люди наслідують повсякденно у своїх щонайменших домашніх турботах і найбільш важливій громадській діяльності.

Традиції в Україні цікаві і самобутні, але при цьому різноманітні і поширені. І важливо, що більшість людей із задоволенням їх дотримуються. Цей факт є доказом існування душі народної, вдячності своїм

предкам, глибинної пам'яті і усвідомлення зв'язку поколінь. Українські традиції, жива і дуже цікава народна спадщина, формувалися багато віків. І тому, незважаючи на нашу культурологічну «європейськість» і відносно молоду історію держави, ми вміємо берегти духовну спадкоємність, і добре знаємо рідні неписані закони – українські звичаї і традиції [5, 87]. Отже, мета публікації полягає у висвітленні витоків обрядових танців Слобожанщини як складової народної художньої культури.

Багато ритуалів слов'ян було пов'язано з культом родючості землі і сонця, повагою до старших, містичними обрядами і ворожіннями. Багато язичницьких традицій і обрядів збереглося до цього дня, зазнавши змін під впливом християнства.

Етнічні групи населення, які переселялися на вільні землі Дикого Поля за власним бажанням чи за наказом влади, намагалися якомога довше зберегти свої традиції, побут, систему родинних взаємовідносин тощо.

Незважаючи на нерівномірність розселення етнічних груп, подібність звичаїв та обрядів календарних і побутових свят, яка сформувалася ще за часів становлення культури прадавніх слов'ян, нащадками котрих були етнічні групи українців та росіян, їх окремі компоненти (поезія, музика, танці, усний фольклор, живопис та ін.), об'єднували слобожан у єдину спільноту та сприяли формуванню «регіональної ідентичності». Передусім ця особливість слобожанського етносу простежувалася у формах народної творчості, мові, одязі.

Подібні загальнокультурні тенденції були характерними і для танцювального фольклору слобожан, який завжди являв собою один із головних елементів у календарно-обрядових та сімейно-побутових циклах свят. Завдяки цій формі народної творчості утворювалися комунікативні канали між поколіннями, соціальними групами, окремими людьми. Через міміку, жести та пози танець передавав емоції, національний характер, ставлення людей один до одного, етичні норми суспільства.

Консервативних ознак серед сталих форм танцювального фольклору, які б належали до системи календарно-обрядових свят, не було. Завдяки їх сакральному походженню, спільним функціям, всі етнічні групи мали подібні хороводи, хороводні ігри або

танці. Їх функції полягали в нормалізації сімейно-побутових відносин, ворожінні на майбутню долю або врожаї, захисті людини, худоби, господарства та врожаю від потойбічних сил, замовлянні різноманітних природних явищ.

Впродовж багатьох століть територію нашої країни населяли різні племена і народи, традиції яких потрапили в культуру України. Подібне об'єднання культур зробило особливий вплив на народні українські традиції.

Всі українці люблять урочисті Дні і дотримуються народних традицій. Особливе місце в українському менталітеті займають такі дні, як Різдво, Масниця і Великдень. У ці свята особливо дотримуються старовинних народних звичаїв.

Різдво Христове – це свято зимового сонцевороту, тобто повороту сонця на літо [6, 14]. Це був привід для ворожіння на майбутній рік; а тому сьогодні в різдвяних звичаях цілий ряд дохристиянських елементів, які повинні були своїм призначенням доганяти гарний урожай наступного року, надлишок і добро у будинках хазяїна, щасливі улови для мисливця, весілля для дівчини і щасливу подорож для хлопця.

Одним зі звичаїв зимового обрядового циклу є водіння «кози». На всій території Слобожанщини він був зумовлений прагненням людини забезпечити майбутні врожай та добробут у родині. Але у Воронезькій області та на півночі Слобожанщини «козу» водили лише жінки, адже жінка уособлювала землю. Цей зв'язок між людиною та силами природи ґрунтувався на віруваннях у те, що земля родить добре там, де пройшла жінка з козою. На півдні Слобожанщини, а також в українських селах «козу» водили виключно парубки або вся громада.

Українці все ще несуть у собі пам'ять предків, що культивували сім'ю, свій рід, тому обряди і традиції, пов'язані з сім'єю, зберігаються як ніякі інші.

Весняний обрядовий цикл починається на початку весни, під час Зелених свят, на Івана Купала, а також святкових дій, пов'язаних з початком і закінченням польових робіт були хороводні ігри. В українських та російських селах виконували танці «Дзвеніця», «Водіння верби», «Зеленого шуму ліску плету», навесні дівчата виконували «Кривий танець», який мав однакові функції,

композиційну будову, рухи в усіх селах Слобожанщини. Але, крім поширеного суто дівочого виконання, на Слобожанщині побутував і парний варіант цього хороводу. Його основні функції – закликання весни й оспівування дівочої краси – зберігалися, що відповідало загальному змісту весняних свят. Під час виконання танцю парубки мали змогу поспілкуватися з дівчатами й оцінити їх творчі здібності. «Хлопці та дівчата, взявшись за руки, йшли окремими групами з протилежних сторін від церкви. Обидва ланцюги учасників йшли кривими лініями або півколами. Після цього хлопці ставали в ряд один за одним, а дівчата, не розриваючи ланцюга, проходили кривими лініями, обплітаючи їх. Обійшовши всіх хлопців, дівчата стають так, як стояли хлопці. Тепер уже хлопці в'ються поміж дівчат. Потім молодь ставала в один загальний ланцюг і йшла кривими лініями навколо церкви» [4, 156]. Дослідники зазначають, що виконання «Кривого танцю» саме на останній день Великоднього тижня було поширеним явищем і в деяких районах Белгородської області. Всі танці весняного циклу мають багато спільного, наприклад, загальна композиція рисунка, період виконання в контексті святкової дії, пісенний супровід, віковий та гендерний склад виконавців.

Зародження і подальше існування родини проходило через багато обрядів і ритуалів, традицій і звичаїв. Єднання молодих не проходить без сватів і заручення, умовлянь і покриття (перехід від дівочства до заміжного життя), запрошень і весільних походів, в процесі яких викупляють наречену [7, 79].

Крім того, українські традиції мають нерозривний зв'язок з релігійним, календарним і повсякденним життям. І це дуже природне явище. Адже, як і у багатьох країн, події і традиції України залежали від сільськогосподарського календаря. Ще з давніх часів усі сезонні роботи супроводжувалися обжинковими піснями, зимовими колядками або радісною піснею зустрічі весни. Важка праця проходила непомітно за різноманітними магічними господарськими ритуалами. А який же міг бути відпочинок без традиційних розваг, маскарадів і ритуальних обходів і поздоровлень.

Слід зазначити той факт, що деякі традиції в Україні мають зв'язок і з язичницькою атрибутикою. Таким прикладом є свято Івана Купала, яке особливо любить

молодь. Це свято сонцестояння і з цього дня починається поворот сонця на зиму.

«Звичай» і «звичка» в українській мові слова однокорінні. Це – складова нашого повсякденного життя, яке ми вбираємо з молоком матері, зі співом улюбленої бабусі або з легендами, якими так багата наша земля [3, 177].

Очевидно, що кожний звичай, якого ми вдома дотримуємося, треба з дитиною обговорити, належно їй пояснити. Багато чого цікавого скажуть нам ще живі сьогодні дідуся й бабусі, коли їх схочемо розпитати та слухати. Треба лиш їх шукати, а знайдемо в них і описи, і пояснення всіх цих звичаїв. І зможемо їх належно пояснити нашим дітям. Бо тільки те, що дитина розуміє, те може й пошанувати і запам'ятати на все життя. Що ж буде незрозуміле, те залишиться чужим, а то й виглядатиме молоді смішним. Є теж окремі великі праці про наші народні звичаї, таких науковців, як С. Килимник, О. Воропай, В. Скуратівський, митрополит І. Огієнко.

У селах з більшістю українського населення щедрівки, колядки та Меланки чітко диференціювалися за належністю до певного свята і ніколи не виконувалися протягом усього періоду Святків. Таким чином, спільність обрядових хороводів і хороводних ігор була зумовлена архаїчністю свого існування, на відміну від побутових танців, які також були обов'язковою складовою календарно-обрядових та сімейно-побутових свят. У контексті календарного свята побутові танці виконувалися під час кульмінації народних гулянь, поліпшували настрій, символізували продовження життя, були засобом комунікації, задовольняли необхідність слобожан у регуляції дозвілля.

Досліджуючи побутові танці слобожан, можна чітко визначити, до якої національності належала громада. Громада українського населення танцювала переважно «козачки», «метелиці», «гопак», рідше – «гайдуки» або «польки», а там, де переважало російське – «барині», «тропаки», «кадрилі», «польки» або «комаринські».

Серед слобожанських «козачків» більшість мала однакові ознаки в композиційній побудові, а також рухи, що виконувалися під час танцю.

Наприклад, в одному з «козачків», записаних А. Гуменюком та зафіксованих у монографії П.П. Вірського «Українські народні танці», танець починався з

«перемінного кроку» за рухом годинникової стрілки. Потім, ставши в пари, учасники рухалися тим самим кроком навколо себе. Після цього дівчата виконували «вірвовочку», яку закінчували «потрійним притупом». У наступній фігурі формувався складніший малюнок, ніж звичайне коло, але основний крок танцю залишався незмінним. Тобто темп «козачка» значною мірою не прискорювався, виконавці могли рухатися «перемінним кроком» [4, 197].

На Слобожанщині також побутовали «гопаки» як відлуння традицій козацтва, на яких ґрунтувалося формування культури слобожан. На думку П. П. Вірського, це – «чоловічий танець, який можуть виконувати один чи кілька танцюристів. Заздалегідь визначеної композиції він не має. В його основі лежить принцип імпровізації. Завдання кожного виконавця зводяться до того, щоб, не заважаючи іншим танцюристам, якнайкраще і якнайдотепніше виконати ті чи інші танцювальні рухи. Темп виконання помірний, рухи виконуються широко, з поступовим прискоренням» [4, 191].

Крім вищезгаданих побутових танців, українці повсякчас виконували на свята різноманітні варіанти «польок». У фольклорних варіантах слобожанських «польок» кількість фігур не була обмеженою: танець міг складатися з двох-трьох, а інколи понад десяти фігур. Якщо «полька» не мала великої кількості різноманітних композиційних перебудов, то декілька разів розпочиналася з першої фігури, що збільшувало тривалість її виконання під час свята. Ця особливість відповідала вимогам суспільства до побутових танців, адже завдяки невеликій кількості фігур «польки» були простіші у виконанні (на відміну від «козачків» та «гопаків») і дозволяли долучати до танцю якомога більше людей.

Таким чином, лексика побутових танців виразно свідчила про консервативність сталих форм побутових танців серед етнічних груп, які формували населення Слобожанщини. Але ці принципи національної ідентичності та збереження культурних традицій поступово спрощувалися під впливом міської культури. Завдяки виникненню спільних ознак серед слобожан починають виникати тенденції до «регіональної ідентичності».

Український народ має безліч цікавих і заворожливих звичаїв і традицій, перерахо-

увати їх можна дуже довго. Проте головним залишається те, що вони в первозданному своєму виді збереглися і змогли увійти до життя сучасного суспільства.

Висновок. Всі стародавні звичаї є творінням українського народу. В них його духовні скарби. Зберігаючи, занурюючись в них, ми живемо нашим власним життям. А, коли передаємо нашій молоді, ми наділяємо її українською духовністю. Передавання традицій та пошана й плекання наших звичаїв – може бути цікавим та захоплюючим і для теперішньої молоді, коли вона переживе їх разом з нами, коли матиме про них милі й дорогі їй спогади дитинства.

Перспективи подальшого дослідження полягають у збереженні багатющого скарбу звичаїв нашого народу, який ми отримали в спадок та, нічого не втративши, передати нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу. Це буде сприяти зростанню авторитету і значущості нашої рідної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірський П. П. Українські народні танці / П. П. Вірський; Вступ. ст., підгот. тексту, примітки А. І. Гуменюка. – К. : Наук. думка, 1969. – 616 с. : іл., ноти.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / О. Воропай. – К.: Оберіг, 1993. – 589 с.
3. Дідух: свята українського народу / В. Т. Скуратівський; іл. та худ. оформлення О. Ковалю, Н. Коваль. – К. : Освіта, 1995. – 272 с.
4. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края // Под редакцией В. В. Иванова, Том 1. – Х.: Типография Губ. Правления, 1898. – 1012с.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. – Л.: Кобзар, 1993. – 134 с. (у 3-х кн., кн. 1).
6. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт; Пер. з англійської П. Тарашука. – К. : Основи, 1994. – 225 с.
7. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: Довіра, 1992. – 141с.
8. Покуть: народознавчі матеріали про знаменні віхи людського буття, давні українські звичаї та обряди / В. Т. Скуратівський; ред. М. Ф. Совенко; худож. А. М. Буротовий. – К.: Довіра, 1992. – 236 с.